

ДРУГО ПОГЛАВЉЕ

Институције Османског царства

С освајањем великих територија променила се и сама природа османске државе. Некадашње племе постало је оснивач огромне империје. С османског становишта, нове територије наметнуле су потребу за новим начинима владања и новим средствима контроле, управљања и експлоатације. На ове нове методе углавном је утицала исламска политичка традиција, коју је с колена на колена преносила улема (муслимански учењаци и зналци закона), али и монголска и византијска владарска пракса и практично искуство.

Османска држава и њене институције биле су у многим погледу хибридне творевине: с једне стране, постојала је јака веза с исламом, а с друге и потреба да се различити поданици немуслимански интегришу у политичке структуре, потреба да се с верским вођама других народа како тако сарађује како би османска држава могла да функционише. С једне стране имамо идеологију султанове неограничене моћи, а с друге реалну немогућност те централистичке власти да продре у све просторе и све друштвене структуре. И поред непрецизних и променљивих правила о наслеђивању престола, Османова династија одржала се на власти и остала неоспорена више од шест векова. Строга подела на приватну и јавну сферу била је темељ организације османског двора. Војни систем имао је неке типичне средњовековне одлике (ратници се боре за верске идеале, за плен или за повластице какве им је нудио систем за убирање пореза, смишљен тако да искористи непокретне економске ресурсе), али и неке црте карактеристичне за почетак новог доба (на пример, плаћена стајаћа војска; у њој су биле спојене средњовековна исламска институција султанових слугу, с једне, и специфичан систем регрутовања, с друге стране, такозвана девширма, данак у крви: дечаци немуслиманске вере узимани су од породица и с временом би постали припадници привилеговане друштвене групе, поносни на свој посебан статус капи кулара,³¹ слугу Високе порте).³² У унутрашњости царства, поред војних намесника власт су вршиле и кадије, ниже мировне судије, биране из редова улеме, али су је у практичном смислу вршиле и локалне заједнице. То што су широм царства успостављене заједничке институције не значи да су разлике међу покрајинама и њихове специфичности укинута: напореда с директном османском влашћу постојале су и институције хришћанских вазалских држава. За неке од њих, фаза вазалства била је само увод у потпуну анексију, за неке друге пак она је била трајно стање.

Османско царство било је исламска држава: оно је почивало на шеријату, учењу и закону муслиманске вере. Засновано на Курану и на сунни, обичајном праву (њега чине предања о Мухамедовим делима, изрекама и ставовима), муслиманско право развило се током средњег века, али су с временом на њега утицали и разни учењаци, припадници улеме. Иако је шеријатско право захваљујући овоме задржало колику-толику флексибилност, Османлије су њему радије додавале законе и одредбе које је изрицао сâм султан, неограничени, суверени владар. За разлику од модерног права, ови закони и одредбе, који су, заједно, чинили кануне (законике; реч потиче од грчке речи канон), нису систематски изведени из неког вишег принципа: законици су најчешће компилације и нове формулације ставова из обичајног права, па утолико садрже и неке локалне обичаје још из предосманског времена. Иако је власт османског султана теоријски била неограничена, ово султанско право морало је бити у складу с вишим принципима шеријатског, а највиши верски

³¹ *Kapikulu* буквално значи „роб (царске) Порте“. У ову категорију нису спадали само јаничари већ и шест других регимената *kapikulu*-војске, као и разно особље на двору.

³² Порта или Висока порта је име којим су у Европи некад звали турску владу.

учењак Царства, шејх ел ислам, имао је да потврди да ли је сваки такав султанов закон, одредба или наредба сагласан с шеријатским правом.

Иако се у званичној идеологији инсистирало на политичкој стабилности и традицији, османски политички систем никако није био отпоран на промене – само што су оне биле крајње противречне. Неки историчари сматрају да промене до којих је дошло после XVI века заправо представљају опадање готово савршене организације каква је постојала у тзв. класичном добу. Други пак кажу да те промене сведоче о прилагођавању Царства изазовима које је собом донео рани нови век, те да сличних појава има и у другим државама у Европи и Азији. Нажалост, због обима овог наставног материјала не можемо детаљније да се позабавимо свим аспектима политичких промена у Османском царству, али свакако треба да нагласимо да његове институције нису биле статичне, већ динамичне.

Изворни текстови наведени у овом поглављу казују нам понешто о комплексној природи османских политичких институција, пошто доносе различита, па можда и сукобљена виђења једног истог проблема. Надамо се да ће ученици на основу њих моћи да стекну бољу представу о комплексној природи политичке власти.

IIa. Султан и његов двор

II-1. Титуле које је Сулејман користио у преписци с Фердинандом I (1562)

Падишах и султан Белог [Средоземног] и Црног мора, часне Кабе и просветљене Медине, светог Јерусалима, египатског престола најдрагоценијег у наше доба, провинција Јемен, Аден и Сана, Багдада, седишта мира, и Басре и Лахсе, и градова Анушривана,³³ земаља Алжира и Азербејџана, земаља Златне хорде и татарске земље, Дијарбекира и Курдистана и Луристана, и Румелије и Анадолије и Караманије и Влашке и Молдавије и Угарске, а осим њих и многих других великих и светлих земаља и крајева [...]

Bayerle, стр. 46-47

? Пронађи на карти територије наведене у Сулејмановим титулама. Које територије недостају? Какав утисак владар жели да остави кад користи овакву титулу?

II-2. Одлике идеалног владара у песми коју је Џелалзаде посветио султану Селиму II (1566–1574)

Ко жели да буде добар владар
Нека држи камен место јастука.

Нек се одрекне удобности,
Одрекне пића,
И нека нема пријатеља
Међу незаслужнима.

Нека га се незналица клони.
Јер, како кажу, у деце нема мудрости.

Они што су венчани са државом,
Што господаре блиставим светилиштем,
Нека ставе на коцку и главу и живот,
Нека буду спремни да се боре у сваки час.

[...]
Ако и кад будеш султан
Овога света, чист и савршен,
Не упути никад осмеха лицу
Женствених.

³³ Стара персијска престоница Ктесифонт, у данашњем Ираку.

Послушај истиниту реч
Ако си паметан.
Прими је и прихвати
Ако си заиста скроман.
Прави човек јесте онај чија су схватања
Зрела и умерена.
Нема ни љубоморе, ни освете
Ни беса у срцу његовом.

Нек се онај ко чини добро боји Алаха,
Нашег Бога, стално.
Нек његове очи виде разлику
Између главе и репа.

Нек опрости грешку
И омашку и обичан пропуст.
Нека види Бога свемоћног
И његову присутност свуда.

Нека не буде шкрт,
Нека не буде похлепан.
Милостив нека буде чак
И према оном ко га је увредио.

И увек нека дели правду
Према ономе што му шеријат прописује.
Нека зна истину [или Бога, *hak*],
Нека прогна тиранију.

Човек без знања
И није прави човек.
Нема праве крви
У жилама глупог. [...]

Да не би тела султана Селима,
Широкогрудог краља, извора среће,

Непријатељ би заузео
Земљу с краја на крај,
А Бог нам не би помогао, не би
Ни нама дао да је освојимо.

Celâlzâde, стр. 77-78

³⁴ Мурата II (1421–1451).

³⁵ Мехмед I (1403–1421).

³⁶ Османска покрајина на југу Мале Азије.

³⁷ Најпре емират, потом османска покрајина у срцу Мале Азије.

³⁸ Турски емират на југу Мале Азије, главни супарник Османског царства у Анадолији све до 1468, када је анектиран.

³⁹ Учитељу Мустафе Нејаког.

Савет владару био је чест књижевни жанр у средњем и раном новом веку. Приказивањем идеалног владара давао се идеолошки оквир којег је суверени владар теоријски требало да се држи. Ово је нарочито занимљиво ако знамо да је песма посвећена Селиму II, пијаници који се ретко кад бавио државним пословима.

Које све одлике Џелалзаде приписује идеалном владару? Које ти сматраш најбитнијим?

С обзиром на оно што знаш о правом Селиму II, шта мислиш, какву је намеру песник имао, шта је заправо мислио? Да ли је ироничан (пошто ове владарске особине које наводи безмало приличне свецу) или само понизан?

II-3. Различита мишљења о братоубиству на престолу: хроника Мехмеда Нешрија о погубљењу Мустафе Нејаког (1422)

Његовог³⁴ малог брата, познатог као Мустафа Нејаки, ком је његов отац³⁵ дао земљу Хамид³⁶ и ког су усвојили емири из Германијана,³⁷ изазваше неки злосрећници. Емири Германијана и Карамана³⁸ дадоше му војнике, и он крену на Бурсу. [...] Кад до султана Мурата стиже вест о томе, његове војсковође послаше поруку шарабдару Илијасу³⁹ да га је султан наименовао за главног управитеља Анадолије. Чак су му и повељу послали. Рекли су му да забави деचाка нечим док они не стигну. Шарабдар Илијас се одлучио за издају, примио њихову поруку и остао приправан. [...] Султан Мурат журно изјаха и стиже до Изника деветог дана пошто је кренуо из Једрена.

[...] Док је битка још трајала, Илијас-бег зграби дечака из седла. Дечак повика: „Учитељу [*lala*], што ме држиш тако?“ а Илијас му рече: „Водим те код брата, Мурат-хана.“ Мустафа Нејаки тад рече: „Ти си окрутни издајник. Не води ме брату, он ће ме убити.“ Илијас-бег се начини да га не чује, погну главу и предаде дечака. Главни заповедник Мезид-бег узе дечака, посади га на велики ратни добош и пољуби га с поштовањем. Потом га одведе Мурат-хану. Мурат-хан им одмах рече да обаве што имају. Они узеше дечака Мезиду, и одведоше га из Изника, до једног великог смоквиног дрвета и удавише га тамо у води. Кад су извршили заповест, послаше га у Бурсу, да тамо буде сахрањен уз оца. Дочекали су га грађани Бурсе. Узеше тело и сахранише га у складу с верским законом. А онда упиташе шарабдара Илијаса: „Што учини то?“ А он им одговори: „На први поглед, рекло би се да сам постао издајник. А у ствари сам учинио праву ствар. Да сам их пустио, ове две војске би заратиле и нанеле зло читавој земљи. Боља је појединачна штета од свеопште штете. Осим тога, то је стари обичај. То нисам учинио ја.“ После овог, више га нико од великаша није поштовао.

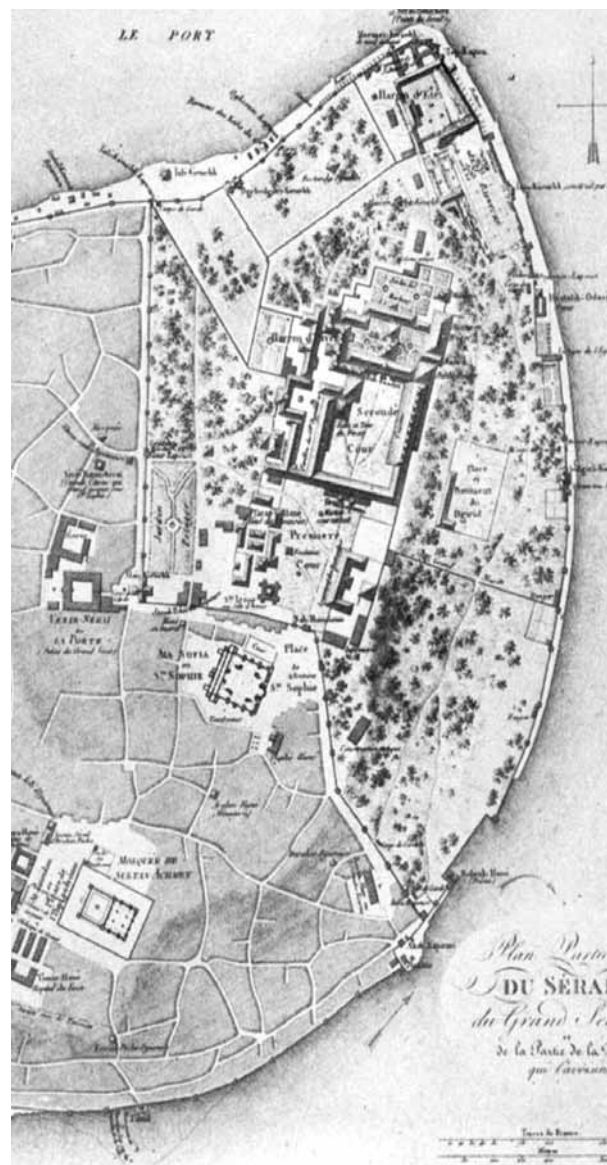
Neşri, II, стр. 567-573

 Нешри ову хронику пише крајем XV века, током владавине Бајазита II (1481–1512), чији је претходник Мехмед II братоубиство на престоу претворио у закон: кад дође на престо, сваки султан има да убије свог брата како би обезбедио унутрашњи мир у Царству. Нешријева прича о убиству Мустафе Нејаког садржи како званичну аргументацију, тако и чињеницу да се велики део османског друштва није слагао с том праксом. Због овог незадовољства, од братоубиства на престоу одустало се почетком XVII века (последњи забележени случај одиграо се с доласком Мехмеда III на власт 1595. године).

 Шта мислиш, зашто су се џелати одлучили за то да младог принца убију баш овако?

Осим наведеног оправдања које изриче шарабдар Илијас, постоје ли можда и неки други мотиви за његово понашање?

► Сл. 4. План Топкапи сараја у Цариграду

Inalcik, сл. 3

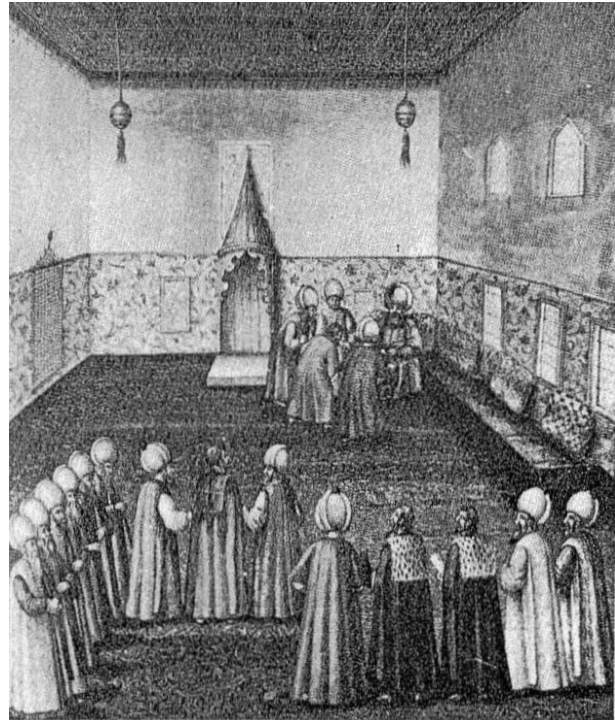
Табела 1: Двор и централна управа Османског царства

А. Унутрашњи двор (Ендерун) ⁴⁰	Б. Спољашњи двор (<i>Birun</i>)	Ц. Царски савет (<i>Divan</i>)
<p>Главни сегменти:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Харем ■ Личне одаје (<i>has oda</i>) ■ Ратна одаја (<i>seferli oda</i>) ■ Ризница (<i>hazine</i>) ■ Трpezарија (<i>kiler</i>) <p>Главни достојанственици:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Ага главних двери (<i>Kapı agası</i>) ■ Ага харема (<i>Kızlar agası</i>) ■ Старешина личних одаја (<i>Has oda başı</i>) ■ <i>Silahdar</i>, задужен да носи султанову сабљу ■ Лични ризничар (<i>hazinedar</i>) ■ <i>Çuhadar</i>, задужен за султанову одору ■ <i>Rikabdar</i>, задужен да придржава султану узенгију 	<p>Главни сегменти:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Дворска стража (<i>kapıkulu</i>)⁴¹ ■ Царска кухиња ■ Царске штале <p>Главни достојанственици:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Јаничарски ага ■ Барјактар (<i>Mîr alem</i>) ■ Управник царских штала (<i>Mirahür</i>) ■ Главни чувар царске капије (<i>kapıcı başı</i>) ■ Главни царски гласник (<i>çavuş başı</i>) ■ Главни баштован (<i>bostancı başı</i>) ■ Главни соколар (<i>çakırçı başı</i>) 	<p>Стални чланови:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Велики везир (<i>vizir-i azam</i>) ■ Везири⁴² ■ Војне судије (<i>kadi'asker</i>) Анадолије и Румелије ■ Чувар царског печата (<i>nişancı</i>) ■ Главни ризничар (<i>baş defterdar</i>) ■ Адмирал (<i>kapudan paşa</i>) ■ Старешина писара (<i>reis-ül-kitab</i>)

❓ Упореди план двора с табелом. Које су најважније службе? Шта мислиш, зашто су оне смештене баш на таква места?

► Сл. 5. Царски посланик на аудијенцији код османског султана

❓ Какве нам податке о османској историји и цивилизацији у XVII веку даје ова слика? Сачини списак свих података које можеш да извучеш из слике, замени их с другом/другарицом и упореди резултате. Пронађи слику на којој су представљени посланици на неком западноевропском двору у XVII веку. Упореди слике, нарочито церемонију пријема, владарево држање, понашање посланика и гестикулацију приказаних ликова.

Inalcik, сл. 12

⁴⁰ Султанове личне слуге, најчешће у трећем кругу Царског двора. Поред жена, људи који су служили у Унутрашњем двору били су или млади момци (*içoğlan*, пажеви) или евнуси.

⁴¹ Поред јаничара, у трупе капи кулара, царских слугу, спадало је још шест елитних јединица.

⁴² Главешине именоване за чланове Царског савета, који је могао имати свега четири, али и више од десет чланова. У Царском савету је седео и главни намесник (беглербег) Румелије, а понекад и намесници других покрајина.

II-4. Како је Мустафа I дошао на престо (1617)

23. зулкаиде 1026 [= 24. новембра 1617] Када је, према божјој вољи, вечити и све-присутни султан Ахмед-хан престао да влада овим светом, емири, његови синови, били су још веома мали. А његов брат, султан Мустафа, тек што се био замомчио. Тако је он дошао на престо наведеног дана. Али, везири и војни заповедници, шеици, учењаци и друге велможе нису биле спремне да укажу поштовање новом владару. Мустафа-ага, ага Капије среће⁴³ [*Darüssaade aghasi*], који је за владавине султана Ахмед-хана био веома утицајан у државним пословима, и овај пут се није устезао да свакоме дели задатке, и повишеним је гласом рекао главном правном саветнику [*sheyh-ül-Islam*] Есат-ефендији и заменику великог везира [*sedaret kaymakamı*] Софу Мехмед-паши да султан Мустафа-хан није здраве памети, те да његовим мислима и делима није веровати. Међутим, ако би се такав принц у првим момачким годинама прескочио у корист детета које би онда дошло на престо, било би тешко избећи гласине и оговарања, а то би имало многе мане. Такође се сматрало да у оваквим временима султан Мустафа у сваком случају има право на престо, бар са династичког становишта, те да би оглушавање о тај закон наслеђивања престола изазвало незадовољство у народу. Коначно, сматрало се да је његов душевни поремећај вероватно последица дугог заточеништва, током којег Мустафа није смео да разговара ни са ким, те да ће му се, ако неко време проведе међу људима, разум повратити. И тако је султан Мустафа из нужде прихваћен за падишаха.

Реџеви, стр. 337

❓ Шта би могао бити аргумент против Мустафиног доласка на власт?

🔑 Печевија у својој хроници не казује ништа о специфичним интересима разних политичких фракција, али је она драгоцена због „јавног“ аргумента који је заговарало османско политичко вођство. Наиме, Мустафа I владао је свега неколико месеци, а 1618. године сменио га је његов братанац Осман II (1618–1622); кад је Осман II убијен у јаничарској побуни, Мустафа I поново је враћен на престо на неколико месеци, да би га коначно сменио Мурат IV (1623–1640).

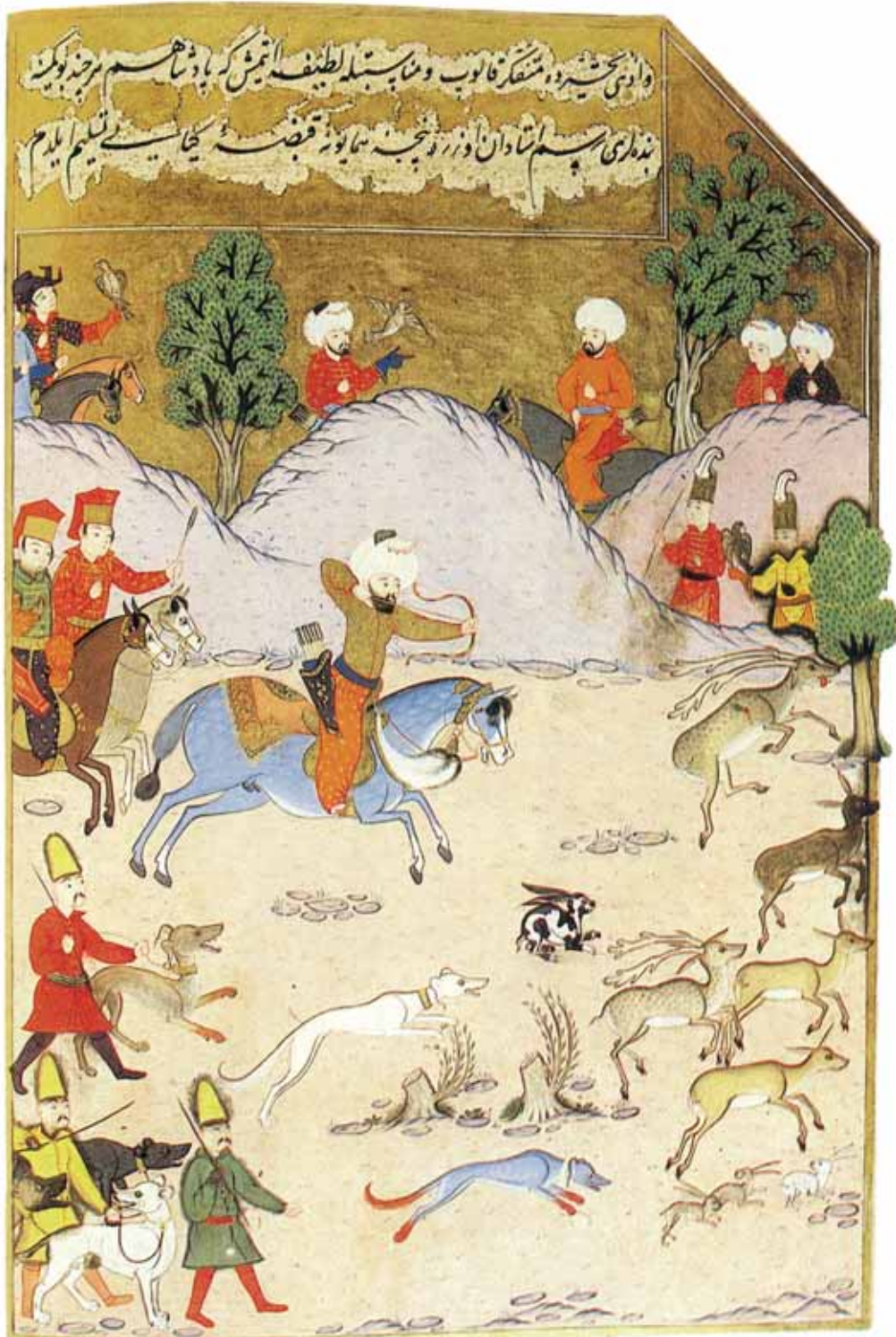
► Сл. 6. Царска гозба током војног похода

Hegyi, Zimanyi, сл. 40

⁴³ Иза Капије среће биле су султанове приватне одаје, у које су приступ имали само његови пажеви, евнуси и његове жене.

► Сл. 7. Султан Бајазит II (1481–1512) у лову недалеко од Пловдива

II.6. Девширма

II-5. Бивши јаничар описује девширму⁴⁴

Кад год упадну у коју земљу и народ покоре, тада царски писар одмах за њима иде и што год је дечака све у јаничаре узима, а за свакога даје пет златника и шаље преко мора у Анадолију, где их чувају. Таквих дечака бива око две хиљаде. А ако од непријатељских људи не би добио довољно, онда од свих хришћана у његовој земљи који имају дечаке ове одузимају у свакоме селу, одредивши колико које село може дати највише да би ипак број био увек потпун. А ове дечаке које из своје земље узима назива *чилици*, а после своје смрти сваки од њих сав свој иметак може остављати коме хоће. Али оне које узима од непријатеља називају *пенцици*. Ови после своје смрти не могу ништа оставити, већ све прелази цару, осим ако се неко тако понесе и заслужи да буде ослобођен, тај може дати после своје смрти коме шта хоће.

Михаиловић, стр. 164-165

II-6. Хришћанска критика девширме у Житију Георгија Новог из Софије (1539)

Ово се догодило за време владавине безбожног, неправедног и злог турског султана Селима.⁴⁵ У потаји, лукаво, он је у трећој години своје владавине разаслао гласнике и службенике у све крајеве својих многих краљевстава и наложио им да с

војницима оду тамо где има хришћанских кућа. И ако у кући неког хришћанина нађу три сина, два нека узму за цара, а трећега нека оставе родитељима. Али ако хришћанин има само једног сина, њега нека му узму силом, за цара. Ови учинише како им је цар наложио, обрезахше их према безбожничкој сараценској [муслиманској] вери и научише их лажљивој књизи имамовој. Потом тај цар даде наредбу да се деца обучавају у војним вештинама: да се боре и да јашу коње. Кад би достигли зрелост, цар би их обасипао великим почастима и звао их јаничарима. А они су били тако заслепљени да су се почели понашати беспризорно, чак и према сопственим родитељима, сопственим мајкама и очевима, да су стали убијати хришћане на најсрамнији начин, па су тако били и гори од Сарацена.

Георгиева, Цанев, стр. 126-127

❓ Упореди податке које текстови II-5 и II-6 наводе о броју дечака који су одузети родитељима, и имај у виду да је током периода о ком се говори у овим текстовима број хришћана у југоисточној Европи износио бар 4 милиона. Објасни зашто се у једном од ових извора преувеличавају размере овог феномена. Какву је корист девширма донела османској држави?

Да ли је дечак немуслиман имао икакве користи од девширме?

⁴⁴ Девширма, „одабир“ (данак у крви), османски систем за регрутовање деце у султанову службу, с почетка XIV века: из сеоских крајева насељених немуслиманским становништвом редовно су одвођени дечаци, који су потом били „преваспитавани“, превођени у ислам, учили турски и обучавали се за разне државне службе. Већина их је додељена капи куларима, нарочито јаничарима, али неки су могли бити одабрани за службу на Унутрашњем или Спољном двору. Током XV и XVI века велик, а често и најважнији део османске политичке и војне елите састојао се од људи скупљених преко девширме, што значи да је она била и систем који је омогућавао друштвени успон. Због све већег притиска који су поданици муслиманске вере вршили на султана у жељи да остваре војну и политичку каријеру, девширма је током XVII века полако изашла из праксе.

⁴⁵ Селим I (1512–1520).

► Сл. 8. Деца пописана за девширму

❓ Какву нам информацију даје ова илустрација? Које су личности приказане и како су смештене у простору? Како разумеш значење њихових гестова? Шта мислиш, зашто је на слици тако много жена?

Hegy, Zimanyi, сл. 41

► Сл. 9. Јаничарски ага

Hegyí, Zimanyi, сл. 43

❓ Опиши одоре људи на слици. Какав утисак стичеш, да ли је таква одора у Османском царству имала неку одређену улогу?

II-7. Лутфи-паша се присећа свог живота од времена кад је отет девширмом

Писац ове расправе најбеднији је од свих робова Божјих, Лутфи-паша, син Абдулму-

јинов. Султанском милошћу, ја, понизни, растао сам на Унутрашњем двору од времена покојног султана Бајазита (који сад пребива у рају).⁴⁶ На прагу ове османске династије, послат сам њима у Божје име, и док сам боравио на Унутрашњем двору, изучио сам многе науке. Кад је султан Селим⁴⁷ дошао на престо, напустио сам место чувара султанове одежде [*çuhadâr*] и ушао у спољну службу као дворанин [*mütefferika*], са 50 акчи дневно. Потом су ми додељивана места чувара двери [*kapıcı*], барјактара, намесника [*sancakbeyi*] Кастамануа, главног намесника [*beylerbeyi*] Караманије и Анкаре, а коначно, за време нашег султана Сулејмана,⁴⁸ и места везира и великог везира. Кад сам ја, понизни и несавршени, напустио Двор, дружио сам се с многим учењацима [*ulema*], песницима и људима од културе и трудио се да, колико год могу, поправим своју нарав усвајањем разних наука.

İnalçık 1973, стр. 84

Лутфи-паша (око 1488–1563) био је велики везир 1539–1541. Рођен у Албанији, узет је од родитеља девширмом. Положаји које је, редом, заузимао у султановој служби типични су за каријеру султанових слугу у XV и XVI веку: ко рано отпочне каријеру у Унутрашњем двору касније може да добије добар положај у Спољашњем и да потом директно буде послат као намесник у неку од покрајина, што је, начелно, било предуслов за наименовање на место великог везира у Царском савету. Иако су Лутфијева лична постигнућа импресивна, не смемо заборавити да су од владавине Мехмеда II па до краја XVI века велики везири махом бирани из реда поданика узетих девширмом.

⁴⁶ Бајазит II (1481–1512).

⁴⁷ Селим I (1512–1520).

⁴⁸ Сулејман I (1520–1566).

Лутфи-паша истиче се више по својим културним склоностима и по томе што је, кад се повукао с положаја великог везира, постао значајан аутор политичких текстова. Његови списи важни су нам и зато што казују доста тога о примању ислама: изгледа да је у неко доба, пошто је мали Лутфи одведен, и његов отац примио ислам.

II. Тимари

II-8. Правила о расподели тимара

Приходи који се од њих добијају зову се „плодови рата“ [*mâl-i mukatele*]. То значи да се таква корист добија у замену за учешће у борби против непријатеља. [...]

Што се тимара тиче, њих има две врсте. Тимар може бити „додељен и заведен [у књиге]“ [*tezkirelû*] или „незаведен“ [*tezkiresüz*]. А ево шта тачно значи „додељен и одобрен“ и „недодељен“: пошто је ограничен део [или количина] коју сваки главни намесник (беглербег) може да додели и да изда повељу на то [*beraî*], на којој ће написати потврду [*tezkire*] о додељивању, а повеља потом бити одобрена на Царском суду [у Цариграду], зато су се јавиле те две ознаке, „додељен и одобрен“ и „недодељен“.

Hezarfen, стр. 139

❓ Који је тимар био већи: онај који је „додељен и заведен“ или онај који је „незаведен“? Шта мислиш, зашто?

II-9. Попис прихода које спахија треба да прикупи од тимара

Четрдесет мушких глава из сељачких домаћинстава [*kirk nefer reaya*] и три земљишна поседа [*zemin*], и село Ардич Агил, из којег уписани приходи обухватају убирање десетка у житу [*öşür*] и сточној храни [*salâariyye*] и порез на пшеницу [*resm-i gendüm*] и порез на земљу [*resmi çift*], и порез на земљу за сељацима с малим има-

❓ Погледај табелу бр. 1 и пронађи функцију коју је Лутфи вршио пре но што је послат у разне провинције. Шта нам Лутфијев случај говори о могућности напредовања у османском друштву? Да ли на основу његовог случаја можемо да извучемо и шире закључке?

њима [*resm-i bennâk*] и обавезе за нежење беземљаше [*resm-i cebe = resm-i caba*], као и десетак од винограда [*öşür-i bağ*], што све заједно излази на 5.000 акчи, како је у пописном регистру [*defter-i mufassal*] власторучно забележио надзорник, а збирни попис [*defter-i icmâl*] казује да 3.000 акчи од ове суме треба доделити другде...

Barkan, стр. 771-772

❓ Зашто је држава тако детаљно пописала шта све поседници тимара треба да дају на име пореза?

II-10. Поновно наименовање за поседника средњег или већег тимара

Чауш Мустафа бин Ахмед, ком је одузет тимар од 15.100 акчи у Кајсерију, сада добија следеће: тимар од 1.600 акчи у Ендирлику и другим селима нахије Џебел Ерџиш, тимар од 2.000 акчи у сеоцету Газилер и другим местима области Корамаз, које је раније држао покојни Абдул-Керим; тимар од 2.000 акчи од прихода [*mahsul*] творнице бозе [*boza hane*] у граду Кајсерију која је припадала Абдул-Кериму; тимар од 800 акчи у селу Кенари, област Ирмак; тимар од 3.000 акчи у Истефани и другим селима Џебел Ерџиша; и неколико других мањих имања, све укупно 15.100 акчи.

Jennings 1972, стр. 212

❓ Објасни зашто су извори прихода у већем тимару тако расути.

II-11. Одлуке о поседницима тимара који се нису одазвали позиву за рат

Тимар од 2.500 акчи у Костерској нахији слободан је [mahlül] зато што Сулејман ове године није ишао у поход на Реван (Јереван). Пропустио је да обави и своју дужност [hidmet, hizmet] и изврши надзор [yoklama]. На основу писмене похвале Мусе, алајбега из Нигде, тимар је додељен Махмуду, који је имао потврду о именовану [berat] за тимар од 3.000 акчи. Потврда [tezkere] је послата главном намеснику (беглербегу) Караманије Ибрахиму да потврди тимар.

Дервиш Мехмед, који је имао [био mutasarrıf] тимар од 3.000 акчи у области Сахра, није ишао на Јереван. Чауш Махмуд

преузео је његов тимар, али ни он се није прикључио походу, тако да је тимар сад опет слободан. Пренесен је [tahvil] с Мехмеда и дат Хамзи, у складу с потврдом Хасана, беглербега Караманије.

1. зулкаиде 1025, Ерегли

Jennings 1972, стр. 212

Крајем XVI и током XVII века вођени су све тежи ратови против Аустрије и Персије, а с обзиром на велике удаљености, поседници тимара нису увек имали довољно времена да се врате да прикупе данак и контролишу свој феуд. Зато многи од њих и нису ишли у рат, због чега су им власти онда одузимале земљу и тако их кажњавале за непослушност.

❓ Како су власти терале поседнике тимара да служе? Упореди османски систем тимара с феудалним системом.

► Сл. 10. Наоружани спахија

❓ Опиши оружје и опрему спахија.

Упореди ову слику са сликама других европских коњаника у XVI веку и утврди сличности и разлике.

Да нисмо дали објашњење уз слику, шта би прво помислио/помислила? Постоји ли нешто специфично због чега би одмах могао/могла да препознаш ове људе као османске војнике?

Inalcik, сл. 25

III. Идеологија заштите поданика и пракса у правосудном систему

II-12. Савети Мурата I Евренос-бегу, ког је управо поставио за намесника (1386)

Прими овај савет и упамти га:

Знај да су места која припадају покрајини Румелији⁴⁹ удаљена једна од других. Да би владао њима и задовољио њихове потребе и сачувао мир, свакако ћеш морати да имаш много људи од сабље и од пера. Чувај се да не посегнеш за богатством својих људи. [...] Онај ко зажмури на веру на овом свету заборавља да се боји Бога. Не мешај се у те ствари. Не поуздај се ни у кога и не отварај се ни пред ким. Многе ћеш видети да посте током дана и да су на ногама ноћу, иако се клањају кумиру. Пази се таквих. Не дозволи да те завара спољни изглед...

А ако пожелиш да поставиш некога на неко место, не ослањај се на оно што о њему знаш одраније. Можда се у међувремену променио. Јер тело сина човечијег подложно је свакојаким променама... Зато добро осмотри и добро послушни онога коме повераваш неки посао. Види да ли је у свему исти онакав каквог га знаш, и према томе мери његове речи. Нека се нико не нађе увређен.

А послушај и овај савет:

Ако намесници које одредиш за унутрашњост буду марљиви, и поданицима (раји) ће бити добро [...] И нареди свима да муслимане у делу којим управљају сматрају својом браћом. И нека поданике не држе строго, нека им не чине нажао и нека их не дирају. Нека стално имају на уму да ће доћи дан када ће записи с делима почињеним у прошлости падати као снег, да ће доћи дан суда. Нека се побрину за сиромаше. Нека обезбеде довољно средстава за живот. Сироти су Богу драги. Он ће на себе пре-

узети сиромаштво сиротих. Он неће гледати на оне који на овоме свету имају благо... Нарочито поштуј угледне људе, а међу ученима Елвана Фекиха, нек се његово знање увећа, који је наименован за шејх-ел-ислама све Румелије. И води рачуна о својим имамима који су наследници Пророкових потомака. Укажи им сву љубав и милост, поштуј их и штити...

Отвори врата за награде и дарове спахијама. Чувај се да не будеш прешироке руке али ни сувише шкрт. Не мешај се у договоре међу спахијама, не примај од њих ни најмању ствар као награду за то што си их поставио. Не узимај лако. Ради што брижљивије можеш. Не размећи се својом храброшћу и јунаштвом, али нека ти сабља увек буде оштра. Добро храни свога коња. Непрестано показуј колико си богат и непрестано дели дарове. И не узрујавај се ако сакупиш приходе са земље коју си узео сабљом, па кажеш: „Они не покривају све моје трошкове!“ Ако треба, пиши нам овамо. Ми ћемо ти без устезања дати оно што имамо овде. Послаћемо ти све што можемо. [...] Написано светог месеца шевала, године 788 [1386].

Одбрани, I, стр. 187-189

❓ Шта би могло бити скривено значење неких савета (нпр. „храни свога коња“)? Какву улогу у Муратовим саветима има вера?

Кога Евренос треба да се прибојава и зашто? Како се теби чине султанови савети? Да ли су они уопште били примењиви у животу османског намесника?

Који би савети могли бити од користи и теби данас?

⁴⁹ Буквално: земља Гркâ (Rum ili). У османским текстовима из XIV и XV века ово је био назив за европски део Османског царства, и њиме је управљао беглербег. После нових освајања, током XVI века, Османлије су по Европи оснивале и друге административне целине, али је покрајина Румелија и даље обухватала већи део Балканског полуострва.

II-13. Ферман Мехмеда I, издат монасима манастира Маргарит, у близини Сера (1419)

Ово је царева воља, а разлог из ког издајемо ову срећну наредбу, нек Бог свемогући да она траје довека, јесте следећи:

Мој покојни дед и отац изволели су издати заповести које се тичу власника светих докумената, монаха манастира Маргарит. Прогласили су их неповредивима и изузели од пореза њихову земљу, укључујући ту винограде и воденице, њихове задужбине, укључујући ту и села, земљу, воћњаке и куће, и изузели од пореза куће и овце поданика (раје) у Зухни. Тако сам онда, у складу с њиховим наредбама, и ја њихов посед прогласио неповредивим и издао ову свету наредбу. Сви монаси изузети су од плаћања харача.⁵⁰ И даље могу да остану у поседу свих поменутих добара као и у прошлости. У целини, ову заповест треба примењивати на све што су они поседовали у време мог деде и мог оца и на оно што поседују данас. Нико не сме да им стане на пут, да им се успротиви или да их омета; никакве промене нису дозвољене. [Монаси] су изузети од обавезе да служе као гласници, да кулече и да плаћају све друге порезе.

Тодорова, стр. 49

? Поразговарајте с другима о томе зашто су монаси из Маргарита тражили од Мехмеда I нове привилегије, иако су их били добили већ од Мурата I и од Бајазита I.

II-14. Кадијина пресуда у спору између једног хришћанина и једног јаничара (Софија, 1618)

Овим се потврђује да се немуслиман Илија, становник града Софије, банишорске маха-

ле, појавио пред шеријатским судом и пријавио јаничара Осман-башу, који живи у истом крају, и у његовом присуству изјавио: „Овај човек, Осман-баша, држи моју жену Петкану у својој кући и неће да ми је врати иако сам га замолио. Осим тога, покушава да је наговори да се разведе од мене. Тако је скрива у својој кући а не жени се њоме. Молим суд да испита оптуженог о овој ствари и да забележи његов одговор.“ После Илијине изјаве, поменути Осман позван је пред суд [да да изјаву о оптужби]. Осман је признао да тужилац говори истину и довео је поменути немуслиманку Петкану пред суд и вратио је њеном мужу Илији.

Турски извори 2, стр. 119

? Шта на основу овог текста можеш да закључиш о положају жене у друштву? Зашто Петкану нико ништа није питао? Шта мислиш, шта би она рекла да је сама могла да бира? Да ли је заштита поданика (раје) била само мртво слово на папиру?

II-15. Кадијина пресуда у спору између једног муслимана и једног хришћанина (Видин, 1700)

Иван, син Николин из града Видина, карманска махала, појавио се пред светим судом у присуству свог бербера, уста-Јумера, сина Алијевог. Поднео је тужбу против њега из следећег разлога:

Иван је наследио виноград од 3/4 јутра у области Козловец, који се граничи с виноградима следећих људи: Мануша, Јована пекара, Николе и с државним друмом. Поменути Јумер отуђио је виноград.

Током испитивања Јумер је изјавио да је он пре извесног времена купио спорни виноград, који се граничи с виноградима истих ових људи, и то га купио за 15 гроша⁵¹ од

⁵⁰ Главарине коју на име заштите плаћају немуслиманци.

⁵¹ Грош (*guruş*), назив за велике сребрњаке (талире). Пошто су се дуго користили грошеви ковани у разним европским земљама, Османлије су у XVII веку и саме почеле да кују гуруше, па је гуруш постао и обрачунска јединица, вредна 40 пара и 120 акчи.

државног службеника као државно добро без власника. После смрти претходног власника, Ивана Симичијате, који је умро без наследника, виноград је постао државно власништво.

Никола је приговорио да то што је Јумер рекао није истина и позвао два сведока, који су потврдили да виноград заиста припада њему. Потом је суд наложио оптуженом да позове сведоке који ће потврдити његове речи и одредио му рок да то учини. Како Јумер није успео да пронађе сведоке у одређеном му року, суд му је предложио да под заклетвом изјави да је заиста купио виноград као добро без власника. Јумер се сложио и заклео се у Бога. На основу тога суд је наложио Ивану да обустави све даље законске поступке поводом винограда.

Георгиева, Цанев, стр. 293

❓ Да си ти кадија, како би ти пресудио/пресудила у овом случају? Да ли је кадија заиста поверовао Јумеровој заклетви или је све ово намештено? Да ли знаш нешто о обичају заклинања у средњовековном праву? Да ли су кадије увек штитиле муслимане од немуслимана (раје)? Да ли су кадије увек доносиле правичне пресуде? Образложи своје мишљење користећи се двама наведеним текстовима.

II-16. Заједница на острву Миконос одлучује да протера кадију (1710)

Година 1710, 9. септембар, Миконос Ми, потписани чланови заједнице Миконос, видели смо невоље и метеж које је наше острво претрпело од поштованог главног судије који тражи сваки начин да нас окриви, и с обзиром на све клеветање и све оно што намерава да нам уради, сакупили смо се, млади и стари, свештеници и народ и читава паства Цркве наше свете Богороди-

це, заштитнице овог острва, и сматрамо да је оправдано да се поменути судија удаљи с острва како би се окончали скандали и невоље; а читава заједница обећава да ће, уколико неко буде имао штете од овога, бранити и подржати тог човека пред сваким судом, што и потврђујемо потписима наших имена испод.

[Потписи]

Zerlentou, стр. 67-68

❓ Шта мислиш, да ли су становници Миконоса довели себе у опасан положај тиме што су се побунили против кадије? Зашто су они то учинили?

II-17. Пресуда против коџабаше Тодоракија из Самакоџука (1762)

Пресуда кадијиног помоћника (наиба) Мидијске нахије:

Пошто се хаџи-Ибрахим представио, и пошто се показало да има право да убира џизју (главарину) за Цариград и околне округе, испричао нам је како је у Мидијској нахији, која припада једном од тих околних округа, у селу Самакоџук, које припада Мидијској нахији, извесни зимија (поданик немуслиман) по имену Тодораки, који је коџабаша за заштићену рају овог села, окупио око себе више од сто педесет људи и рекао: ми поданици Самакоџука нећемо да примамо позиве за џизју, нећемо ти дозволити да крочиш у наше село, па је тврдоглаво пружао отпор, и чак је ишао дотле да је ударио стражаре који су пратили поменутог тужиоца, и истрајавао у побуни, због чега су приходи за државну касу само делимично и непотпуно прикупљени. [Хаџи-Ибрахим] ме је замолио да издам царску наредбу којом ће се поменути зимија осудити на веслање на галији све док се не поправи. Нека ово буде моја писмена заповест: ако поново покуша да омете плаћање пореза које налаже Свети закон (шериијат), нека

буде силом доведен пред мој Царски суд [то јест у Цариград] и потом бачен на галију како би био истински кажњен.

Kal'a, стр. 177

Имај у виду да се спахија није жалио кадији него право Царском савету у Цариграду.

Како су се житељи Самакоџука опирали утеривачима пореза? Какав је став заузео султан по том питању? Да ли Тодораки има изгледа да избегне казну?

II-18. Османска повеља којом се штите манастири у Босни (1785)

Пашина бујрунтија

Вама, господо кадије, који се налазите у покрајини Босни, вама, заповједници, и вама, харачлије, даје се на знање на који су начин редовници трију самостана [Крешево, Фојница и Краљева Сутјеска] слободни и изузети од било каквог јавног пореза,

главарине и других [намета] снагом узвишене повеље и племенитих фермана који се налазе у њиховим рукама. Ви никад нећете допустити да их нетко, супротно горе споменутој узвишеној повељи и другим племенитим исправама, злоставља или узнемирује тражењем харача, било у њиховим самостанима а исто тако и кад се налазе у одговарајућим засеоцима, селима или нуријама покрајине Босне, били они на цести или у свом стану. Ви ћете их према одредби племенитог фермана заштићивати и бранити у сваком сусрету и поступат ћете према садржају ове бујрунтије чувајући се, што више можете, да учините нешто противно овоме. Тако заповиједам.

Benić, стр. 303

Крајем XVIII века, када је централна власт у провинцијама већ била слабија, поданици су од локалних власти често тражили посебне повеље.

Упореди привилегије наведене у текстовима II-13 и II-18.

IIд. Покрајине и вазалске државе

II-19. Одредба о статусу Дубровника, потврђена и ахднамом Мурата III (1575)

[...] Својевремено је кнезовима и властели Дубровника, због послушности и покорности, оданости и части коју су показали у време мојих покојних величанствених предака, нека Бог осветли доказе [њихове величине], додељена повеља.

[...]

Сваке године ће, у складу са старим обичајем, послати дванаест хиљада пет стотина златника [*filori*], које су одвајкада слали нашем Двору, седишту славе, преко својих посланика.

Више пореза (харача) од наведених 12.500 златника неће се тражити. Моји намесници (санџакбегови), службеници (субаше), ти-

марници, укратко, сви који стоје у сенци моје моћи неће чинити нажао њиховој земљи и поседима, њиховим тврђавама и њима самима.

Исто као што су њихов град и земља и раније били безбедни иштићени, тако ће бити безбедни и заштићени и надаље.

Из суседних земаља свако, био непријатељ или пријатељ, копном или морем, сме да дође у њихов град и оде из њега; нико то не сме да забрани нити да се меша у то. Њихови трговци смеју да тргују у мојим земљама које су под [Божјом] заштитом; могу да долазе и одлазе. Нико не треба да се меша у оно што им припада (ствари, животиње и друга добра), нити да их омета. И не смеју да наплаћују путарину.

Biegman, стр. 56-57

? Које је обавезе имао вазалски Дубровник? Шта мислиш о посебним одредбама везаним за трговину и трговце? Да ли су оне користиле само Дубровчанима или су и Османлије имале неке користи од тога?

II-20. Ахднама⁵² Ахмеда I за Трансилванију (1614)

Овим обећавам и заклињем се [...]: докле год су поменути кнез (бег) и војни заповедници и други великодостојници Горње Угарске поданици моје Високе порте, и то искрено, с вером и чашћу, докле год су пријатељи мојих пријатеља и непријатељи мојих непријатеља, и докле год делају заједно и у договору с поменути Бетленом Габријелом,⁵³ и труде се да отерају и сатру непријатеља који би с било које стране могао да нападне Трансилванију, а да би доказали да су одани и покорни, послаће ове године, својом вољом и сложно, своје дарове [peşkeş] мојој Царској порти, према богатству и могућностима које има њихова земља;

Дотле ћу их ја, за узврат, штитити на сваки начин од њихових непријатеља, кад год се укаже потреба за мојом помоћи и подршком; све тврђаве и градови, као и све земље у њиховом поседу остаће, одсад па надаље, у њиховим рукама, и у то се неће мешати апсолутно нико: ниједан беглербег нити бег који мени служи, нити врховни заповедник моје војске.

Њихови се обичаји и ред и правила и вера ни на који начин неће мењати, као ни обичаји које негују вековима; нико не треба да им се меша нити да им чини зло, већ да их остави да живе мирно под окриљем правде.

[...] А од поменуте земље нећемо тражити порезе веће од досадашњих.

Gemil, стр. 165

? Какве је обавезе имала вазалска држава?

Прокоментариши онај услов „докле год су пријатељи мојих пријатеља и непријатељи мојих непријатеља“.

II-21. Аутономија Молдавије (1716)

Молдавски кнежеви били су лишени права да објаве рат, да склопе мир, потписују уговоре, шаљу гласнике кнежевима суседних земаља у вези с државним пословима, иако им је била дата сва слобода и готово иста овлашћења да доносе законе као и некад, да изричу казне, да подигну неког до положаја бојара⁵⁴ или да му одузму ту почаст, да наметну порезе и чак да именују епископе, и још сличних овлашћења. А власт кнежева не протеже се само на угледнике и становнике Молдавије већ и на турске трговце и друге људе разних сталежа докле год бораве на његовој територији: њихов живот и смрт у његовим су рукама [...], сви цивилни и војни великодостојници у његовој су милости: он даје онима који су му драги, узима од оних који му се не допадају. А у том чину давања кнез не мора да се обазире ни на каква правила. [...] Кнез има исту власт не само над припадницима нижег свештенства него и над митрополитима, епископима, архимандритима, игуманима и свим припадницима цркве ако би чинили неправду или нешто што шкоди народу или би ковали завере против кнеза или државе. Кнез тада може, без икаквих препрека и без сагласности цариградског патријарха, да их уклони с положаја (у цркви, али не и у свештенству) и чак да их, уколико прилике то налажу, казни смрћу [...].

⁵² Ахднама је повеља коју султан издаје немуслиманској држави с којом је склопио мир. Њу нису добијале само „типичне“ вазалске државе, него и Млетачка република, Пољска и друге. Османлије су дуго избегавале праксу формалних билатералних уговора, које издају и потписују обе уговорне стране; међутим, и о одредбама ахднаме договарале су се обе стране пре него што би потписале формални документ.

⁵³ Кнез Трансилваније 1613–1629.

⁵⁴ Бојар је била и титула угледника и назив службе.

Па ипак, он нема исто тако велику моћ над иметком становника Молдавије. Тачно је да, без обзира на висину пореза неметнутих земљи, нико не би могао да се опире његовим наредбама или да се оглуши о њих а да не ризикује да изгуби главу; међутим, и он сам је, са своје стране, принуђен да османском двору пријави шта је прикупио. Чак и кад би га неко потказао великом везиру да је пролио крв невиних, и иако нико не би могао да му суди, он би опет био у великој невољи ако би се цела земља жалила на превисоке порезе. И кад би се показало да он јесте крив за то, био би кажњен изгоном или би му сва имовина била конфискована, пошто кнез може бити осуђен на смрт једино ако поведе буну или ако одбије да плати годишњи харач. Међутим, ни ова забрана није тако строга да се људи не би оглушавали о њу. Штавише, ако се кнез даровима умили везиру и његовом заменику [*kethüda*], ризничару [*defterdar*] и другима који имају утицаја на цара, он не мора да стрепи од притужби бојарâ или чак читаве земље, пошто нема те ствари коју бранилац не може одбранити пред турским судом ако су му само руке пуне дарова. И тако, како год Турчинова тиранија над Молдавијом била тешка, њен кнез опет може да чини што год му воља а да ничег не мора да се плаши: нема никога ко се може одупрети његовој вољи а да не буде кажњен.

Cantemir 1973, стр. 127-128

Димитрије Кантемир (1673–1723) у два наврата је био молдавски кнез (1693. и 1710–1711), а кад је његова побуна против Османлија 1711. доживела неуспех, морао је да побегне у Русију. Пошто је већи део младости провео у Цариграду, постао је један од највећих европских познавалаца Османског царства и написао, између осталог, историју Османског царства и једну расправу о муслиманској вери. *Опис Молдавије* написао је на латинском, пошто је то дело било намењено западној публици.

⁵⁵ Константин Маврокордат (живео 1711–1769) био је један од најистакнутијих представника православне грчке елите у Цариграду, такозваних Фанариота, у XVIII веку. Између 1730. и 1769. владао је Влашком шест пута а Молдавијом четири пута. Изузетно образован, укинуо је кметство и предузео многе друге реформе у духу просвећеног апсолутизма.

❓ Да ли се Димитрије Кантемир слаже с проширењем овлашћења молдавских кнежева или не?

Које су добре а које лоше стране живота у вазалској држави, у поређењу са животом у „обичној“ османској провинцији? Како се статус државе одражавао на поједине друштвене групе?

II-22. Француски путник Флаша о посебном статусу влашких кнежева (1741)

Приметио сам у Букурешту нешто што ми је изгледало веома чудно. Иако султан располаже овом кнежевином по својој милости, Турци овде немају ниједну џамију и нису под кнежевом влашћу. Они само признају власт султановог „намесника“, и једини он има право да их казни. Па ипак, с Румунима, Грцима и другим хришћанским народима ствар је друкчија: војвода или „господар“ Влашке може деспотски да управља њиховим животом и иметком, осим ако се његове мере и одлуке не косе са султановим, пошто он у потпуности зависи од њега, и кад год закасни с данком који дугује Порти или не испуни своје обавезе према њој, он мора бити спреман на то да ће бити свргнут с престола или да ће можда чак и без главе остати. Он је више намесник него што је владар. Војвода Константин [Маврокордат]⁵⁵ заслужио је бољу судбину; све би земље биле срећне да имају таквог владара.

Călători, IX, стр. 257

❓ Каква су ограничења важила за Османлије у вазалским државама? Упореди текстове из овог одељка с текстовима из одељка I-8.

Табела 2: Територијална подела у Османском царству (XVI век)**А. „Главне“ османске покрајине (ејалети, звани и ливе или вилајети)**

- њима управља беглербег, врховни војни и световни старешина покрајине
- деле се на неколико санџака, којима владају санџакбегови, а које, опет, чини неколико каза, којима владају кадије
- већи део земље подељен је преко тимара (феуда)
- у ове покрајине спадају, на пример, Анадолија, Румелија, Будим, Кипар и др.
- особеност: махом су то мањи региони и заједнице који уживају посебне привилегије или локалну самосталност (на пример, манастири на Атосу и Синају, неколико планинских или острвских заједница у Црној Гори, Албанији, Грчкој и др.).

Б. „Други појас“ османских покрајина

- ејалети којима управљају старешине које је именовао султан
- углавном организоване у складу с посебним финансијским системом (систем салијане; само делимично интегрисане у систем феуда или сасвим ван њега)
- у ове покрајине спадају, на пример, Египат, Багдад, Басра, Тунис, Јемен и др.
- особеност: ретко кад ејалети, чешће санџаци; у неким се власт могла и наследити (примери: Лахса, Адана под породицом Рамазан, неколико курдских санџака, Видин у XV и XVI веку под породицом Михаилоглу, и др.).

В. Муслиманске вазалске државе

- државе које су признале османску власт али су задржале своју традиционалну организацију; ипак, султан је могао да одлучује о именовању њихових владара
- овакве државе углавном су имале велик политички, војни и/или симболички значај за Османско царство, и добијале су од њега разне видове финансијске помоћи
- у ове државе спадају, на пример, Кримски ханат, шерифат у Меки и др.
- особеност: 1590–1603 и Персија је плаћала данак Османском царству, али није трајно била његов вазал.

Г. Хришћанске вазалске државе

- државе које су признале османску власт, плаћале султану данак, морале да се повинују османској политици, али су сачувале аутономију и традиционалне хришћанске институције (тј. нису морале да прихвате муслимански/османски закон)
- у ове државе спадају, на пример, Дубровник, Влашка, Молдавија, Трансилванија, Грузија, Хиос (до 1566. године) и др.
- особеност: неке хришћанске државе плаћале су данак или само за део територије (на пример Венеција за Кипар 1517–1570; Хабзбурговци за Горњу Угарску 1533–1593) или као „заштиту“, како не би биле пљачкане (на пример Пољска и Литванија Кримском ханату, а повремено и Османлијама), али су задржале политичку независност.